

F55
nim.3
s.74

Bulk, Uno

Rõngu kihelkonnas leidu-
vate ristiusuaegseol
muinsusmälestismargid.

[U.1930].

16l.

S. 74

Tartu Ülikool

1^a

Rõngu kihelkonnas
leiduvad ristiusuaegsed
maiususmälestusmär-
gid.

F No ~~14~~ 12. Arno Blank,
III - 13. stad. theol.

Tartu ülikooli üliõpilase töö
juhendeja (prof. O. Sild)

16 l. 4 joon.

Rõngu kihelkonnas leiduvad ristiusu-
aegsed muinsusmälestusmärgid.

Allikateks olen tarvitanud, Rõngu kiriku arhiivi,
siis R. Hausmanni poolt väljaantud raamatu-
kest: "Ueber Alterthümer, gefunden auf dem
Hofe der Kirche zu Ringen." Peale selle olen hulk
andmeid saanud kohaliku õpetaja herral
Hansenil ja ümbruskonna rahva käest.

Rõngu kihelkond asub Tartumaal ja nimelt
lõunapoolses osas. Teda ümbritsevad lõunast
Sangaste kih., siis hommiku poolt Otepää
kih., põhja hommikust-Nõo kih. ja põhjast
Rannu kih. kuna läänes teda "Virtsjärv" Tar-
vaste kihelkonnast lahutab.

Rõngu kiriku ajalugu ulatub teada olevate
andmete põhjal 1449 aastasse. Siis leiame esi-
mest korda ajaloos Rõngu kiriku nime.

Peale selle nimetatakse Rõngu kirikut 1495 a.
(Brieflade 197, 475). Kui vana ta nimetatud
aastateni on, ehk millal ta ehitati, seda
ei ole teada. 1340 a. olivat Gotthard von Töd-

-veni poolt Rõngu mõisa ehitatud. (Arndt 2, 345; cfz. E. Dragendorff, Beamte 97). 1558 a. langes ta Joan IV vägede kätte. Sama aasta oktoobri kuul võttis ordo kvadjuter Gotthard Kettler teada tagasi, kuid pea langes ta jälle vene vägede kätte. (Renner 203, 221, 226). Kui 1582 a. kõik Tartu ümbrus Poola valitsuse alla langes, ei olnud Rõngu mõisast muud kui varemed (Topyga geogr. apr. cz. 3ga 3, 68 [1901]).

Mõisa saatuse osaliseks on ka lügiolene kirik saanud, ja ei ole vist nii pea uuesti ülesehitatud. Katoliku usu kardinali Radziwiłli aruandes 1584 a. Liivimaa kirikute seisuksa üle, ei ole Rõngu kirikut nimetatud. Nii ei leia ka 1613 a. viitatsiooni protokollis Rõngu kiriku nime, küll aga Urvasse, Kambja, Rannu, Põlva, Puhja jne. kirikuid (Archiw 1. 326, 30). Siit võib järeldada, et Poola valitsuse ajal Rõngus kirikut ei olnudki. Alles Rootsi valitsuse valitsuse ajal on ta jälle ülesehitatud, sest 1626 aastast peale on kõik õpetajate nimed ülestähendatud (Napier sky, Beiträge 81; Busch, Materialien 2, 937).

Vahepeal on ajaratas eelasi läinud ja ajahammas on omad jäljed jätanud kiriku peale. 1901a. ehitatakse kirik täiesti ümber. Samal aastal 11 novembril peeti uues kirikus esimest korda jumalateenistust. Ümberehitamise juures leitud vanavarast on nimetamise väärt üks peotäis ümargusi vask-plekk tükkisid nii nimetatud „Bracteat'ideks". Need leiti ühest äramädanenud kirstust, surnu luude hulgas, mis asus 5 jala sügavusel. Nimetatuid tükkisi tunnistas asjatundja Dr. Anton Buchholtz - Riist, vanaks rahaks mis 1390 a. rahva juures tarvitusel oli. Tolle aja kombe järele oli see raha surnule kirstu pandud. Sellest järgneb, et siin 1390 a. ümber üks matusepark oli. Et aga matuse kohad ikka kirikute juures olid, siis võib sellest oletada, et juba 1390a. kirik oli. Peale nimetatud rahade leiti veel üks kahe teraga mөөк, siis sõelu ja sõrmuseid. Nimetatud asjad on praegust „Õpetatud Eesti Seltsis."

Rõngu kirik on torniga ja on pühendatud St. Michaelile. Ta telje kõrvale kaldumise ida-lääne sirist on kompassi järel $+8^{\circ}30'$. Väliselt sarnaneb kirik Oleviste kirikule Tallinnas. Muidu on ta lihtne nii seismiselt kui ka väliselt. Endreest kirikust ei ole enam midagi järele jäänud peale mõne üksiku asja, nagu kroon, lühtrite, kiriku kella ja muud. Teised on kõik pärit 1901. aastast. Igasugu monumentaal kirjad, samuti epitaafid, sarkofaagid, hauad ja hauamärgid puuduvad kirikus. Ei leidu ka kiriku all vana krüptat. Samuti puudub kirikul ristpalk. Arnukele aastaarvuna on kirikus välisel seinal tema ümberehitamise aeg 1901. Hauad, hauamärgid ja hauakirjad puuduvad ka kiriku ümber.

Kiriku altar ja altari laud on puust, altari pilt kujutab ristilöömist, valmistatud kunsti-
nik „Ludwig Otto“ poolt Dresdenis. Pildist lei-
dub all kiri: „Täudetu om.“ Joh. 19, 13. Ka kiriku
kantel on puust, värvides roheline-kuld,
pilte, kujude ja kirjadeta.

Kolmest kroonlühtrist mis valgest vasest (messing) sisaldab üks kirja: „Meie Keisri-härra Aleksandri II 25 aastase valitsemise päära mälestuseks 19 weebi 1880 Tānuliķu Rõngu kihelkonna poolt.“

„H.d.“ Altari lühtritest on 2 mis hõbetud, vanad ja kirjadeta, kuna 4 tükki on valgest ~~vasest~~ metallist. Drossi töö. Krutsifixe on üks arnus. Teisi kiriku asju on õige vähe, sest vabadussõja ajal varastati osa neist ära. Kuna ka osa kiriku arhiivist hävines. Järele jäi kirikule ainult üks ristimise astjas valgest metallist, pealkirjaga: „Jeesus ütles: „daske latsit minu manu tulla.“ Mark. ev. 10, 14; Tserel pool on: „Rõngu kiriku oma 1887a.“ kuna keskel on turkese kuju. Siis üks hõbe karikas, rist keskel, selle ümber kiri: „St. Michael's Kirche zu Ringen anno 1826.“ Tserel pool: „Und siehe ich bin bei Euch alle Tage bis an der Welt Ende.“ Math. 28, 20. Keskel on Jumala silm, selle ümber sama kiri: Math. 28, 20. Selle karika juure kuulub üks kirjadeta, hõbe pateen. Kommunistide poolt varastatud vana ciboriumi asemele on 1924a. uus.

Verni kanne on üks mis valgest metallist, pä-
rilt 1880a. Hargete tarris on üks hõbe karikas,
mis seepoolest kullatud, „G. F. Rickmann 1728a“.

Süa juure kuulub veel üks hõbe pateen, siis 1924
aastast pärit oler hõbe ciborium mis rabadus-
sõja ajal varastatud vana ciboriumi asemele
on. Nimetamata jäi veel kiriku kell. See on va-
latud vasest, kannab pealkirja: „Soli Deo
Gloria“. Mefezit J. Malmberg in Reval. An-
no 1799.“ Kella kõrgus on 22 tolli, läbimõõt
all- 27 tolli, ülerval ja keskel 15 tolli. Raskus
on umbes 15 puunda. Pitsatitest on praegust
olemas kaks kujn: ümargune ja oraalne.
Pitsati keskel on rist, selle all poolkuu
ja tekst: „Sig. ecclesiae Ringen“.

Kiriku arhiiv sisaldab endas kiriku krooni-
kat, mis annab andmeid Rõngu kihelkonna
kohta ja on kirjutatud eesti keeles ja kan-
nab järgmist pealkirja:

„Chronik des Schlosses der Kirche und Pre-
diger auf Ringen dem dortigen Kirchen
Archiv verehret von Eduard Philipp Kör-
ber Pastor auf Hendla 1830.“

Kroonika on kahes osas, kus juures terve osa on kirjutatud mitte enam Kõõberi, vaid tolle-aegsete kohalike õpetajate poolt.

Kõige vanem visitationi protokoll, mis ka arhiivis leidub, on pärit 1683 a. Järgmine visitationi protokoll on 1717 a. Sellele järgnev protokoll on aastast 1731, järgmise pealkirja all: „Acta Visitationis Ecclesiasticae, habita Ringen-Pastorat Anno 1731 die ~~17~~ XVI Decembr.“

Õpetaja maja on ehitatud 1847-50 a. ja ta suurus on 17x8 sülda. Ehitus on telliskivist.

Surmuäedasi on Rõngu kihelkonnas praegust üks, mis asub 1 kilomeeter kirikust eemal.

Vana osa sellest surmuäiasist on asutatud 1802-1803 aastatel. 1892 a. võeti keskmine osa juure ja kõige uuem osa võeti 5 okt. 1924 a. Surmuäia suurus^{on}/umbkaudu kümme Riia rakamaad. Kabelisi polemas ei ole. Värav kujutab harilikku raudväravat kahe telliskivist posti vahel, mis ehitatud üleval ristidega. Vanematest haudadest mis Rõngu kch.

mistul leiduvad, väärivad erilist tähelepanu
neli kuni viis hauda.

Esimene nerišt pärit 1831 a. asub urnuasa õh-
tupoelses osas, milline asend omane kõigile vanema-
tele haudadele, mis laseb oletada, et selles urnuasa
osas matmisega algust tehti. Kõnes oler haud sei-
sab üksikult, tee ääres, ilma ara ja ristita. Mä-
lestusmärgina lebab haulal kivist plaat, mis
kannab maetu nime - Pegoschoff -, sündimise ja surma
datumi. Alumine osa plaadist on purustatud,
kuid püsima jäänud järele võib otsustada, et siia
samasse maetud ka Pegoschoffi lesk. (Täpne koopia
juureliidatud). Nimetatud hauast kümme-kond sam-
mu paremale, asuvad endise Rõngu köstri Ross-
manni ja tema abikaasa haudad.

Mälestusmärkideks haudadel on massiivsed raud-
ristid, millele reljeefsete vasiktahtedega andmed
surnute isiku, ameti, sündimise ja suremise
aja kohta. (Rossmanni haura ristikuju joonistus ole-
mas. Sarnase ornamentika on kõrge risti otad.)
Pegoschoffi hauast vassakule asub üksik ära-
käärunud hauaküngas, mis kaetud pöösastega
ja märgitud raudristiga mis asub raudkivist

alusel (Risti künj joonistus olemas. Sarnase ornamentikaaga on ka teised ristiojad). Põikpuit keskel asub orvaali kujuline raskplaat järgmise tekstiga:

Christian Friedrich Schmidt. [d. ^{23 sept.} _{4 oct.} 1775.	
geb. in Friedensberg auf der Insel St. Jan in Westindien	
heimgegangen in Bethel ^{*)} in Livland d. ¹⁰ ₂₂ Juni 1845.	
Dorothea Marie Schmidt	Catharina Elisabeth Schmidt
geborene Duppeel	geborene Olberg
geb. in Herrnhut d. ⁷ ₁₈ Juli 1775	geb. in Stockholm d. ² ₁₃ April 1796
heimgegangen in Bethel d. ¹² ₂₄ Juni 1825	heimgegangen in Bethel d. ^{26 sept.} _{8 oct.} 1827
Selig sind die Toten, die in dem Herrn sterben,	
von nun an.	

Ja, der Geist spricht, dass sie ruhen von ihrer Arbeit; denn ihre Werke folgen ihnen nach. Offenb. Joh. Cap. 14° 13.
1840 aastast asub haud surnuara õhtupoolisel serval. Mälestusmärkidest asub haual raudrist raudkirist alusel ja haual peal raudkivi plate, mis kannab maetu nime, sünnimise ja surma aastat.

[Koopia #1.]

Surnuara õhtupoolsele osale asub esimene raudristiga varustatud haud sellel surnuaral. Päril 1840 aastast. Kannab järgmist tüüpilist eestikeelset pealkirja:

^{*)} Bethel-see on praegune Miti talu Põlva maakonnas.

Siin hengap
Sure Rõngu Mölder Andres Luig
Jündinu fel 26 April 1765
kolu fel 3 Augustil 1844

ja temma Abbixaas
Pablu Luig
Jündinu 1784
kolu fel 11 Maail 1856

Mina olle üllestõsemine nink ello: Ke mino siise ussup, se saap ellama, ehk tema kail kolep: Jani 11, 25

Iseloomustava hauakirjana on eelmises punktis kirjeldatud mälestusmärk 1840 aastast. Hõlpsama aja tähtsamate tegelaste haudadest võiks nimetada ühte, nimelt Jaan Grünfeldi hauda. Maetu on päris Kirepi vallast, Tamme talust, tuntud riigi ja seltskonna tegelane. Rõhuras enamuses on mälestusmärkideks kihelkonnas harilikku kujulised ristid, mitmesuguse ornamentika ja mõned haauplaadid 1840 aastast. Isäraldusena võiks nimetada kahte ristikuju surnuaralt, mis tunduvad kureoosumitena. Muuseas on nad maetute eneste valmistatud. (Joonistused olemas.).

Päris matuseparku leidub Rõngu kihelkonnas järgmisi: Hellenurmes-Middendorfi matusepark, Paluperas-Fuchs'ide kalmistu ja Rõngus Hiigemäel (n.m. ka Hiemäel) -Mannteuffelli matusepark. Seal samas ligidal on endise õpetaja Lenz'i proua haud. Arvatar

sõjahaud asub Kirepi vallas, Mäkimäel, kus mälestusmärgina on raudkivi õige tumedate risti kontuuridega.

Kesk Hellenurme mõisa põlde asub Middendorfi matusepark. Kaunis suur, võrdlemisi hästi korras-
hoitud maaala, piiratud sügava kraavi ja kõrge
mullatalliga, mille peal tihed, peaaegu läbipää-
sematu kuuse hekk. Matusepark ise on kaetud
õige suure ja tiheda segapuul metsaga, mille
vahel hästi korrashoitud jalgteed. Matuseparga
põhjapoolsel küljel on sissekäik, mille ümber
alles on kivi postid. Samas osas asub ka vana
kabel mis kannab täpelse viiustamise jälgi.

Kabelil enesel puuduvad igasugused kirjad ja
aastaarvud. Kabeli all asub võlvitud surnu-
kelder mis praegusel momendil ainult väärtu-
seta kola täis on. Keset matuseparki asuvad
reas üheksa hauda, milledest eristatähele-
panu väärtavad kaks. Neist üks äärmise-võl-
vitud haud, keldriga mille lael kaunis suured
umbes 5-6 tollilise läbimõõduga ja 5 sülla kõr-
gused elupuud. Hauda ülemises otsas asub
võimas massiivne maakivist kapp, mis kannab

endal tüübelist vanaaja raudrasti keeruliste ornamentidega, ühes poleeritud mustast marmorist ristikiviga mille esiküljel asub rüsegaveerituna tekst:

THEODOR
18^{II}56

Teine haud vääril tähelepannu oma mälestusmärgi poolt, mis kokku pandud üksikutest raudkividest, moodustades omapärase mälestussamba. Esiküljel on rombikujuline siledaks poleeritud plaat, pindalaga $1\frac{1}{2} \times 2$ jalga, millel leidub järgmine kiri:

Dr. Alexander
von Middendorf
geb. d. 6 August 1815
gest. d. 16 Januar 1894

Ka see haud on ümbritsetud üksikute raudkividega, nagu viimanegi. Tähelepannu vääril massiivne malmist raudkivist alusel. Ristil pealkiri: „Hedwig“ mille tähed on ära varastatud. Tähtede asemete järele otsustades on tekst harriskude trükitähtedega kirjutatud.

Aastaarvu märgid on samuti kõrvaldatud, kuna
asemete järele datumi kindlaks määrata ei saa.
Lõunapoolses osas asub üksik haud, marmor-
mustjas-halli plaadiga millel leidub tekst
harilike trüki tähtedega:

August von Hilcken

geb. d. 27 März 1816

gest. d. 26 Jan. 1887.

Kabel on lõhutatud vabadussõja ajal. Raud-
väravast mis matuseparga ees olnud, pole
jälgegi. Surnuad asub praegust Middel-
dorfi oma krundi sees, Hellenurme mõisast
umbes üks kilomeeter Kirepi-Hellenurme
tee ääres.

Fuchside perekonna matusepaigas ei ole enam
üksikuid haua kohti märgata. Keset matu-
separka asub amukesse mälestusmärgina
kaunis vana raudrist, võrdlemisi uuel ajal
kohale paigutatud ristikivi. Nimetatud
ristist umbes 7 meetrit kaugemal asub õige
vana ristikivi, ilma mingisuguse pealkirja
ja ristita. Risti ase on kivil olemas. Matu-
separk ise on ümbritsetud poolkinni kasta-

-nud kraaviga ja mitte märgatava mulla vaheliga. Risti kõrgus umbes 2 meet., harilikult kujuaga, otsest teravaks minevate ornamentikaga. Risti põikpuul harilikult trükitähtedega päälkiri: „Familie Fuchs“

Palloper

Matusepark asub praegust Beelofi ja naaber asuniku krundi sees ja on nende karjamaaks. Hellenurmest umbes 2½ kiln. Paluperapooli.

Rõngu mõisa ligidal Hiinge ehk Hiemäe kõige kõrgemas tipus asub graf Mannteuffelli matusepark. Ümbrus iseendast kannab rüüstamise ja kõdunemise jälgi, näit. hauakivitaagurpidi olekus haval paigutatud, ristikivilt mahamurtud raudrist, hana ümber olev raudaed suuremalt osalt maha lõhutud. Haud iseenesest kujutab võlvitud koobast kolme ruumiga, mis tärsloobitud mahamurtuid aia raudori, siis igasuguseid kaikaid ja muud prakti millede vahel leiduvad purustatud puusärgid, riiete kui ka

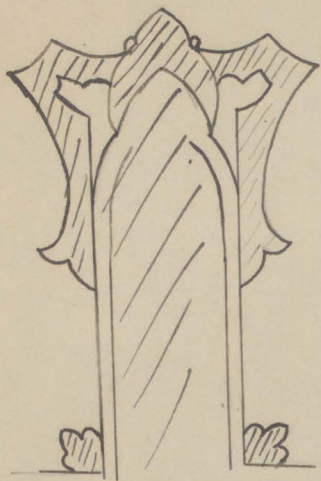
luukere üksikute jäämustega. Samuti leitud
 haas ka kivist murtud raudrist, millel leadi
 ja jutu järel asunud Mannteuffelli nimi, sündi-
 mise kui ka suremise aasta. Hauaplate on välja-
 poleeritud raudkivi plokk, mille peal leidub oma
 nime nimi, sündimise ja suremise datum kui
 ka raskar, püüli salm (koopia olemas).

Üldiselt leidub haia ruumides kolm luukere
 jäämust.

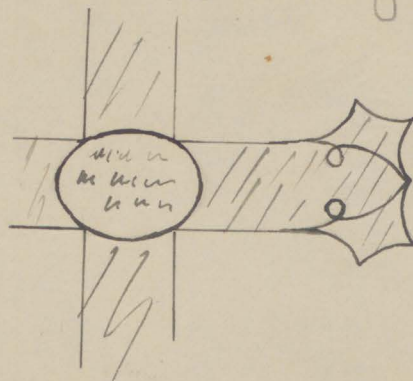
Mannteuffelli matusepaigast mõnikümmeend sam-
 mu lõunapoolle asub üksiku suure pärnapuu
 all endise Rõngu õpetaja Lenzi proua haud.
 Haia kohta märgib ära üksik raudkivi milles-
 se raskaritud ristikuju. Vana surmaaed on asu-
 nud sealsamas kõrval, praeguste põldude peal,
 mille müüritaha on maetud proua Lenz
 kui enesetapja.

Üksikusse vanasse sõjahauda Mäkuväl olevat ümb-
 ruskonna elanikkude jutu järel maetud üks
 Rootsi sõjaväe päälisk, kes sealsamas kohas,
 kus kaasik asub, olevat langenud duellil oma
 venna käe läbi, mille põhjuseks olnud romanti-
 lised asjaolud. ———

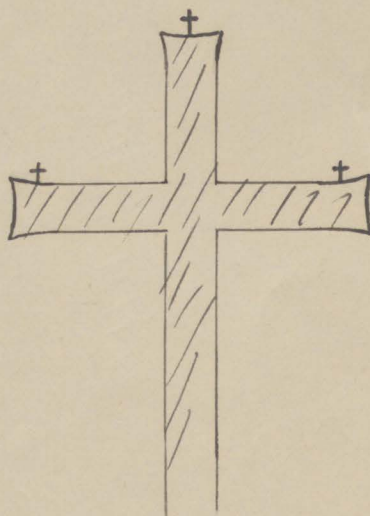
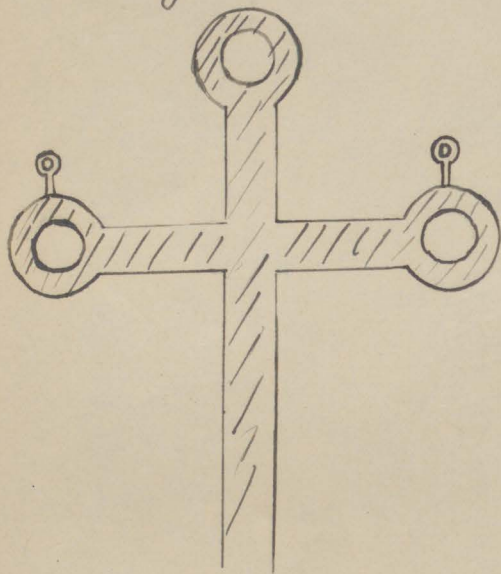
[Rõngu]

Rossmanni haua ristikuju
joonistus.

Schmidt'i haua ristikuju
joonistus.

Kuzioosumid Rõngu suruuaial.

foto ~~|||||~~ 15 f.

iron. ~~|||||~~ 26 joun

foto ~~||||~~

iron ~~|||||~~

tönn. ~~|||||~~

~~foto ~~|||||~~ 8~~

23

~~iron. ~~|||||~~~~

~~Tönn. ~~||||~~ 4 jäljenn~~

~~f.~~

~~j. ~~|||||~~~~

~~j. 1~~

~~80 l.~~

f. ~~|||||~~

j. ~~|||||~~

t. ~~|||||~~